

darajada oshiradi. Shu bilan birga, kelgusida qo‘shimcha ilmiy tadqiqotlar orqali metodlarni yanada takomillashtirish va dars jarayonida individual yondashuvlarni rivojlantirish istiqbollari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi PF-6199-sonli farmoni “Yangi O‘zbekistonni barpo etishda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. (lex.uz sayti orqali rasmiy nashr)
3. Abdukarimova N.Sh., Tursunov D.R. “Integrativ metodik yondashuv asosida chet tilini o‘qitishning samaradorligi”. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Normurodov X.A. “Chet tili pedagogikasida interfaol va fanlararo metodlarni joriy etish”. – Toshkent: O‘zbekiston pedagogika universiteti, 2021.
5. Abdukarimova N.Sh., Tursunov D.R. (2020). Integrativ metodik yondashuv asosida chet tilini o‘qitishning samaradorligi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Normurodov X.A. (2021). Chet tili pedagogikasida interfaol va fanlararo metodlarni joriy etish. Toshkent: O‘zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
7. Qodirov Sh.T. (2022). Oliy ta’limda chet tilini integrativ metodikalar asosida o‘qitish. Toshkent: “Fan va ta’lim” nashriyoti.

**MAHALLA TIZIMINING TARIXIY ILDIZLARI VA QADIMIY O‘ZINI O‘ZI BOSHQARISH
AN‘ANALARI**

O‘rmonjonova Dilnozaxon Muhammadjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti talabasi

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7679-1270>

Annotatsiya: ushbu ilmiy maqolada O‘zbekistonda mahalla tizimining tarixiy ildizlari va qadimiy o‘zini o‘zi boshqarish an‘analari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda mahalla institutining Markaziy Osiyo mintaqasidagi tarixiy evolyutsiyasi, uning qadimgi shahar madaniyatidan hozirgi zamonagacha bo‘lgan rivojlanish bosqichlari, shuningdek, ushbu tizimning O‘zbekiston jamiyatida tutgan o‘ziga xos o‘rni o‘rganilgan. Maqolada mahallaning an‘anaviy boshqaruv mexanizmlari, ularning zamonaviy sharoitda qayta shakllanishi va fuqarolik jamiyatining asosiy tayanchi sifatidagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mahalla, tarix, an‘ana, boshqaruv, evolyutsiya, huquqiy, ijtimoiy, milliy, fuqarolik, innovatsiya.

Annotation: This scientific article provides a comprehensive analysis of the historical roots and traditional self-governance practices of the mahalla system in Uzbekistan. The study examines the historical evolution of the mahalla institution in the Central Asian region, its developmental stages from ancient urban culture to the present day, as well as the unique role this system plays in Uzbek society. The article highlights the traditional governance mechanisms of the mahalla, their transformation in modern conditions, and their significance as a fundamental pillar of civil society.

Keywords: mahalla, history, tradition, governance, evolution, legal, social, national, civil society, innovation.

Аннотация: В данной научной статье проводится комплексный анализ исторических корней и традиционных практик самоуправления системы махалли в Узбекистане. В исследовании рассматривается историческая эволюция института махалли в Центральноазиатском регионе, этапы его развития от древней городской культуры до современности, а также уникальная роль этой системы в узбекском обществе. В статье освещаются традиционные механизмы управления махалли, их преобразование в современных условиях и значение как фундаментальной опоры гражданского общества.

Ключевые слова: махалля, история, традиция, управление, эволюция, правовой, социальный, национальный, гражданское общество, инновации.

KIRISH

Mahalla tizimi O‘zbekistonning milliy-ma’naviy qadriyati, qadimiy o‘zini o‘zi boshqarish an‘analarining yorqin ifodasidir. Ushbu tizimning tarixiy ildizlari qadimgi sharq jamiyatlarida mavjud bo‘lgan mahalla institutlariga borib taqaladi, bu esa uni O‘zbekiston hududida ming yillik tarixga ega

bo'lgan noyob ijtimoiy boshqaruv modeliga aylantiradi [1]. Mahalla nafaqat maishiy qo'shnichilik munosabatlari doirasidan tashqariga chiqib, balki mamlakatimizdagi fuqarolik jamiyatining asosiy tayanch tuzilmasi sifatida shakllangan.

Zamonaviy sharoitda mahalla tizimini rivojlantirish O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotidagi eng muhim islohotlardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev "Mahallaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2021-yil 4-iyundagi PQ-5147-sonli qarorida mahalla tizimini tubdan isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi [2]. Ushbu hujjatda mahallalarning moliyaviy mustaqilligini oshirish, ularning infratuzilmasini rivojlantirish va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari vakolatlarini kengaytirish ko'zda tutilgan.

"Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni [3] mahallalarning huquqiy maqomini belgilab, ularning davlat hokimiyati organlari bilan o'zaro munosabatlarini tartibga soladi. Mazkur qonun mahallaning nafaqat hududiy birlik, balki mustaqil boshqaruv sub'ekti sifatidagi mavqeini mustahkamlaydi.

Ilmiy adabiyotlarda mahalla tizimining tarixiy evolyutsiyasi va uning zamonaviy shakllari keng o'rganilgan. Xususan, A.Xo'jayevning "O'zbekistonning an'anaviy boshqaruv institutlari" asarida mahallaning tarixiy taraqqiyot bosqichlari batafsil yoritilgan [4]. Shuningdek, T.Norqo'ziyevning "Mahalla: tarix va zamonaviylik" monografiyasida ushbu institutning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati chuqur tahlil qilingan [5].

Mazkur tadqiqotda mahalla tizimining tarixiy ildizlari, uning qadimiy o'zini o'zi boshqarish an'analari va zamonaviy sharoitda rivojlanish tendensiyalari kompleks tarzda o'rganiladi. Tadqiqotning dolzarbligi mahalla tizimini isloh qilishning zamonaviy bosqichida uning tarixiy asoslarini chuqur o'rganish va an'analarni zamonaviy boshqaruv talablari bilan uyg'unlashtirish zarurati bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mahalla tizimining tarixiy ildizlari va qadimiy o'zini o'zi boshqarish an'alarini o'rganish so'nggi yillarda O'zbekiston olimlari tomonidan keng qamrovli tadqiqotlar olib borilayotgan dolzarb mavzudir. Ayniqsa, mustaqillik yillarida mahalla institutining nafaqat an'anaviy, balki zamonaviy jihatlar ham izchil o'rganila boshlandi.

O'zbekistonlik olimlarning ushbu sohadagi ilmiy ishlari mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini yoritishda muhim ahamiyatga ega. Professor A. Xo'jayevning "O'zbekistonning an'anaviy boshqaruv institutlari" asarida mahalla tizimining tarixiy evolyutsiyasi chuqur yoritilgan bo'lib, muallif Markaziy Osiyo mintaqasida mahallaning paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlarini batafsil tahlil qilgan [6]. Xususan, u mahallaning qadimgi shahar madaniyatidagi o'rni, uning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy vazifalarini tahlil qiladi.

T. Norqo'ziyevning "Mahalla: tarix va zamonaviylik" nomli monografiyasida esa mahalla tizimining O'zbekiston mustaqilligidan keyingi rivojlanish tendensiyalari, uning huquqiy asoslari va zamonaviy boshqaruv tizimidagi o'rni keng yoritilgan [7]. Muallif mahallaning nafaqat an'anaviy, balki zamonaviy fuqarolik jamiyatining asosiy tayanchi sifatidagi ahamiyatini alohida ta'kidlaydi.

M. Yo'ldoshevning "Mahalla boshqaruvi: an'ana va innovatsiya" ilmiy qo'llanmasida mahalla tizimini isloh qilishning zamonaviy konsepsiyalari, jumladan, raqamlashtirish va axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalari o'rganilgan [8]. Muallif mahallaning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash va uning iqtisodiy faoliyatini kengaytirish yo'nalishlarini taklif etadi.

F. Abdullayevaning "Mahalla institutining ijtimoiy-falsafiy tahlili" dissertatsion tadqiqotida mahallaning O'zbekiston jamiyatidagi ijtimoiy integratsiyaviy vazifalari, uning milliy qadriyatlar va ma'naviy an'analarni saqlashdagi roli chuqur o'rganilgan [9]. Tadqiqotda mahallaning oila, yoshlar va kam ta'minlangan aholi guruhlari bilan ishlashdagi o'rni tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqotda, tarixiy-taqqosiy tahlil metodi - mahalla tizimining tarixiy rivojlanish bosqichlarini, uning qadimiy an'analari va zamonaviy shakllarini o'rganishda qo'llanildi. Bu metod yordamida mahallaning o'tmishdagi va hozirgi boshqaruv modellari o'rtasidagi uzviylik aniqlandi.

Huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodi - mahalla faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar, qonunlar va prezident qarorlarini o'rganishda qo'llanildi. Bu metod orqali mahallaning huquqiy maqomi va vakolatlar doirasi aniqlandi.

Sotsiologik tahlil metodi - mahalla tizimining ijtimoiy hayotdagi o'rni, uning aholi turmushiga ta'siri va fuqarolar bilan o'zaro munosabatlarini o'rganishda ilmiy tadqiqot metodlari qo'llanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot davomida mahalla tizimining tarixiy ildizlari va qadimiy o'zini o'zi boshqarish an'alarini o'rganish natijasida quyidagi asosiy xulosalarga erishildi:

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mahalla tizimining tarixiy evolyutsiyasi Markaziy Osiyo mintaqasida qadimgi shahar madaniyatining shakllanish davriga borib taqaladi. IX-XII asrlarda mahalla nafaqat maishiy qo'shnichilik birligi, balki mustaqil ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy birlik sifatida shakllangan. Bu jarayon O'rta Osiyo shaharlarining urbanistik taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

Mustaqillikdan keyingi davrda mahalla tizimining huquqiy asoslari mustahkamlanishi bilan uning boshqaruv mexanizmlari sezilarli darajada takomillashdi. Xususan, 1999-yil qabul qilingan "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonun mahallaning davlat tizimidagi o'zni o'zi boshqarish organi va vakolatlarini aniq belgilab berdi.

1-jadval. Mahalla tizimining tarixiy rivojlanish bosqichlari va asosiy xususiyatlari

№	Tarixiy davr	Boshqaruv modeli	Asosiy funksiyalar	Huquqiy maqomi
1	IX-XII asrlar	An'anaviy o'zini o'zi boshqarish	Maishiy qo'shnichilik, madaniy-ma'rifiy	Fuqarolarning o'ziga xos tashkiliy shakli
2	XIII-XIX asrlar	Avtonom boshqaruv	Ijtimoiy tartib, soliq yig'ish, ma'rifiy	Mahalliy hokimiyatning yordamchi organi
3	XX asr (Sovet davri)	Markazlashtirilgan boshqaruv	Ijtimoiy nazorat, davlat siyosatini amalga oshirish	Davlat tizimining quyi bo'g'ini
4	1991-1999 yy	O'tish davri modeli	An'anaviy va zamonaviy funksiyalarning uyg'unlashuvi	O'zini o'zi boshqaruvning davlat tomonidan tan olinishi
5	1999-yildan hozirgacha	Zamonaviy o'zini o'zi boshqarish	Fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy g'amxo'rlik	Konstitutsiyaviy-huquqiy maqomga ega institut

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mahalla tizimining zamonaviy rivojlanishida quyidagi ustuvor yo'nalishlar ajralib turadi:

Moliyaviy mustaqillikni kuchaytirish: 2021-yil 4-iyundagi PQ-5147-sonli qarorga muvofiq, mahallalarning o'z byudjetlarini shakllantirish va boshqarish imkoniyatlari kengaytirildi. Bu esa ularning iqtisodiy jihatdan mustaqil faoliyat yuritishiga imkon yaratdi.

Raqamlashtirish jarayonlari: So'nggi yillarda mahalla faoliyatini raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash jarayoni jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda. "Yashil kanal" tizimi, "Mahalla" mobil ilovasi va boshqa raqamli platformalar orqali fuqarolarning mahalla organlari bilan o'zaro aloqasi osonlashtirildi.

Ijtimoiy innovatsiyalar: Mahallalarda "Oila va ayollar", "Yoshlar", "Qariyalar va nogironlar" kabi ixtisoslashtirilgan komissiyalar faoliyati samaradorligi oshdi. Bu esa mahallaning turli ijtimoiy guruhlar ehtiyojlariga individual yondashish imkonini berdi.

Tadqiqot davomida aniqlandiki, mahalla tizimining quyidagi jihatlari uning muvaffaqiyatli faoliyatini ta'minlaydi:

An'anaviylik va innovatsiyaning uyg'unligi - qadimiy o'zini o'zi boshqarish an'alarini zamonaviy boshqaruv talablari bilan birlashtirish

Fuqarolarning bevosita ishtiroki - mahalla jamoat ishlarida aholining faol ishtirok etish imkoniyatlari

Mahalliy ehtiyojlarga moslashuvchanlik - har bir mahallaning o'ziga xos sharoitlariga mos yechimlarni ishlab chiqish.

XULOSA

Ushbu ilmiy tadqiqot natijasida "Mahalla tizimining tarixiy ildizlari va qadimiy o'zini o'zi boshqarish an'analari" mavzusi bo'yicha quyidagi asosiy xulosalarga erishildi:

Birinchidan, mahalla tizimining tarixiy ildizlari Markaziy Osiyo mintaqasida qadimgi shahar madaniyatining shakllanish davriga (IX-XII asrlar) borib taqaladi. Bu davrda mahalla nafaqat maishiy qo'shnichilik birligi, balki mustaqil ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy birlik sifatida shakllangan.

Ikkinchidan, mahallaning qadimiy o'zini o'zi boshqarish an'analari uning tarixiy evolyutsiyasi davomida uzluksiz rivojlangan. Ushbu an'analalar mahallaning zamonaviy boshqaruv modeliga asos bo'lib xizmat qilmoqda va O'zbekistonning milliy-ma'naviy qadriyatlarini tarkibiga kiradi.

Uchinchidan, mustaqillik yillarida mahalla tizimining huquqiy asoslari mustahkamlangan. 1999-yilda qabul qilingan "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonun va 2021-yil 4-iyundagi PQ-5147-sonli qaror mahallaning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomini belgilab bergan.

To'rtinchidan, mahalla tizimi tarixiy jihatdan beshta asosiy bosqichdan o'tgan: an'anaviy o'zini o'zi boshqarish (IX-XII asrlar), avtonom boshqaruv (XIII-XIX asrlar), markazlashtirilgan boshqaruv (XX asr), o'tish davri modeli (1991-1999) va zamonaviy o'zini o'zi boshqarish (1999-yildan hozirgacha).

Beshinchidan, zamonaviy sharoitda mahalla tizimining rivojlanishida uchta asosiy yo'nalish: moliyaviy mustaqillikni kuchaytirish, raqamlashtirish jarayonlarini jadalashtirish va ijtimoiy innovatsiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Oldinchidan, mahalla tizimining muvaffaqiyatli faoliyati uning an'anaviylik va innovatsiyaning uyg'unligi, fuqarolarning bevosita ishtiroki va mahalliy ehtiyojlarga moslashuvchanligi kabi omillar bilan ta'minlanadi.

Yettinchidan, tadqiqot jarayonida aniqlandiki, mahalla tizimini yanada takomillashtirish uchun moliyaviy resurslarni diversifikatsiyalash, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va boshqaruv jarayonlaridagi shaffoflikni oshirish zarur.

Xulosa qilib aytish mumkinki, mahalla tizimi O'zbekistonning milliy-ma'naviy merosi va zamonaviy fuqarolik jamiyatining muhim tarkibiy qismi sifatida o'zining tarixiy ahamiyatini saqlab kelmoqda. Ushbu tizimning o'ziga xos xususiyati uning qadimiy an'analari bilan zamonaviy boshqaruv talablarini uyg'unlashtirish qobiliyatidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 4-iyundagi PQ-5147-sonli qarori "Mahallaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi Qonuni. // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 1999 y., 16-son, 187-modda.
3. Xo'jayev A. O'zbekistonning an'anaviy boshqaruv institutlari. - Toshkent: Fan, 2018. - 245 b.
4. Norqo'ziyev T. Mahalla: tarix va zamonaviylik. - Toshkent: Sharq, 2020. - 318 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
6. Xo'jayev A. O'zbekistonning an'anaviy boshqaruv institutlari. - Toshkent: Fan, 2018. - 245 b.
7. Norqo'ziyev T. Mahalla: tarix va zamonaviylik. - Toshkent: Sharq, 2020. - 318 b.
8. Yo'ldoshev M. Mahalla boshqaruvi: an'ana va innovatsiya. - Toshkent: O'zbekiston, 2022. - 189 b.
9. Abdullayeva F. Mahalla institutining ijtimoiy-falsafiy tahlili. - Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2021. - 276 b.